

FAKULTET ZA POSLOVNE MEDITERANSKE STUDIJE

TIVAT

KULTURA I OBIČAJI BARA

SPECIJALISTIČKI RAD

Predmet: Običaji i kultura poslovnog komuniciranja

Mentor: prof. Stevo Nikić

Student: Adović Vildana

Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama

Br.indexa: S30 /14

JMBG

1509983225016

Tivat, Jun 2015.

SADRŽAJ

U V O D	3
1.ORJENTALNI DIO BARA	4
1.1 Istorija, kultura i arhitektura.....	5
1.2.Džamija Omerbašića, Džamija Škanjevića, Sahat kula, amam i akvadukt.....	6
1.3 Crkva Sv. Katarina.....	10
1.4. Katedrala Bezgrešnog začeća na Gretvi.....	11
1..5. Crkva Sv. Nikole (Čeluga).....	12
1.6. Prve škole u Baru	12
1.7. Kulturne ustanove u Baru	15
2. OBIČAJI	18
2.1 Svadbarski običaji	19
2.2. Barska tradicionalna kuhinja.....	20
2.3. Sličnost barske gastronomije sa turskom	22
2.4. Stara Maslina na Mirovici.....	22
2.5. Priča o Staroj maslini	23
2.6. Pripreme za Bajram.....	23
2.7. Pripreme za Božić	25
2.8. Pripremanje za Uskrs	26
2.9. Starobarska čaršija	26
”Krst!.....	27
Ama, ha!.....	28
Najbolji u svojoj družini!	28
Nikovo objašnjenje!	29
3. JEZIK	29
3.1. Narodni govori u Barskoj opštini.....	30
3.2. Barski zajednički lokalizmi, toponimi	34
4. MANIFESTACIJE PO KOJIMA SE BAR KAO TURISTIČKO MJESTO PREPOZNAJE.	36
ZAKLJUČAK	39
LITERATURA	40

U V O D

Stari mediteranski grad pod Rumijom predstavlja važno kulturno i ekonomsko središte južne Jadranske obale. Barsko područje smješteno je u jugoistočnom dijelu Crne Gore ,na površini od 506 km i danas ima preko 40 000 stanovnika, sa 83 naselja.

Čine ga dvije urbane cijeline, Stari Bar udaljen 4 km od morske obale i Novi Bar, koji se razvio neposredno uz morsku obalu. Važno je napomenuti da zahvaljujući gradu Baru, Crna Gora ima veoma veliki tranzitni značaj povezivanja sa svijetom!

Bar ima dugu i zanimljivu istoriju, sav njegov buran put kroz istoriju predstavlja veliki izazov za istoričare i arheologe, zajedno sa njegovim starim ruševinama koje čuvaju mnoge stare tajne kod stanovnika ali i posjetilaca, izazava znatiželju i pobuđuje maštu, ali prvenstveno izaziva za mnoge, istraživanje njegovih tajni.

Područje opštine Bar predstavlja bogatu riznicu kulture, u kojoj posebno mjesto zauzimaju kulturno- istorijski spomenici, od najranijeg doba- praistorije do danas.

Ovaj rad nas obavezuje da se sa ponosom prisjetimo naše slavne prošlosti i da se trudimo da je ne zaboravimo, već da živote naših predaka, kao i nas samih sačuvamo i prenosimo iz generacije u generaciju!

Rad se sastoji iz četiri dijela, sa svojim podglavljkima. U prvom dijelu opisana je opšta istorija, kultura i arhitektura grada Bara, njene kulturno – istorijske znamenitosti, džamije, crkve, katedrale, kao i nastanak prve škole i biblioteke u Baru. Rad je rađen uz pomoć razne literature, raznih autora , a slike su uzete sa određenih web stranica, koje su doslovice navedene u cijelom radu.

Drugi dio rada, vezan je za običaje u baru, o vjerskim praznicima sve tri vjere (pravoslavne, katoličke i muslimanske), gastronomiji, nastanku određenih poznatih specijaliteta, navođene su neke paralele između naše i turske kuhinje, zatim drugi dio rada odnosi se na priče o staroj maslini, priča o njoj i starobarskoj čaršiji, kao i navođeje samo nekih od mnogih anegdota iz Starog Bara.

Treći dio rada označava jezik i narodni govor u barskoj opštini u cjelini, sa svojim lokalizmima i toponimima, kao i leksikonu osmanske leksike.

Poslednji, četvrti dio tematizuje najznačajnije manifestacije koje se održavaju u Baru tokom cijele godine.

Cilj rada je upoznati se više o istorijskim znamenitostima grada, istraživanje starih tajni, koje većina ljudi danas ne poznaje, ili nije imala priliku da se susretne sa ovim temama iz rada. Navedena je cjelokupna literature sa svojim autorima, izdanju, knjizi i broju strane sa koje smo uzeli podatke.

1.ORJENTALNI DIO BARA

1.1 Istorija, kultura i arhitektura

Istorija Bara datira još od rimskog carstva, iako iz tog perioda nije ništa ostalo, izuzev brojnih stabala masline, po kojem je danas prepoznatljiv grad. Nekadašnji prostor barskog polja bio je prekriven muljem od nabujalih rijeka i divljeg rastinja. Zemlju su preuzeli vizantijski feudalci, koji su se nastanili početkom IX vijeka. Tada počinje polako da se grad vraća u formu, počišćeno je tlo, zemlja je bila spremna za gajenje raznih kultura, razne vrste voća i povrća, ljekovitog bilja na mjestim gdje se nalaze današnji pojedini hoteli u Sutomoru i Baru.

Po arheološkim nalazima iz VI – VII vijeka, na Topolici se nalazilo prvo barsko naselje. Prvenstveni naziv grada nemoguće je tačno odrediti jer je riječ “ bar “ imala mnogo značenja na različitim jezicima, kao na primjer na romanskom Antibaris znači grad nasuprot Bariju, slovinci su ga prevodili kao Bar - lokva, na gruzijskom znači dolina, na albanskom zemljište prekriveno busenjem. Samo po sebi barsko zemljište dobilo je naziv zbog svojih karakteristika tla. Zbog velike močvarne doline, grad je morao udariti temelje barske tvrđave 4 km od mora.

Kao i drugi gradovi na jadranskoj obali, Bar je ostao pod vlašću vizantijskih careva, koji su polako prisvajali gradove duž naše obale koji su prethodno osvojili i pripadali Rimskoj Imperiji.

Od utvrđena grada u X vijeku, Bar je postepeno dobijao istorijski epitet po pitanju postanka i pada dukljanske države. Bar je u ovom period pripadao temi Dirahion, čiji je centar bio u drevnom gradu Draču, a prostirala se do sjevera Bara, gdje je počinjalo područje teme Dalmacije, organizovane sedamdesetih godina IX vijeka sa centrom u Zadru.

“Vizantija je bila gospodar jadranske obale, gdje je uspostavila “ dukat Dalmacije i Duklje”, kao svoju administrativnu jedinicu. Ta poslednja vizantijska tvorevina, bila je ugrožena i pritisnuta od strane Ugarske na sjeveru, i od strane srpske države Stefana Nemanje u južnom dijelu.

Dok je Bar bio pod vlasništvom Nemanjića, za period oko 180 godina, lagano je doživljavao najveći procvat jer nije bio mnogo uznemiravan ratovim, imao je svoj statut, pa su morali da se brane i bore protiv vanjskih uticaja, koji su dolazili sa strane zetskih vladara, posebno od crkvenih organizacija, pogotovu Mlečana.”¹

Tada počinje dugovjekovna borba sa Turcima koji su pristizali do Skadra, pa je Bar mijenjao vlasnika od Mlečana do Turaka, koji su ga osvojili 1571. godine. Tada su turci porušili mnoge znamenitosti grada, komune, manastire i druge institucije. Samim tim,

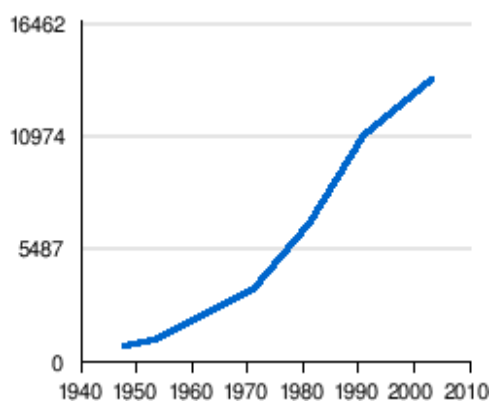
¹ Ćirković,S.,Hrabak,B., i drugi(1984): **Bar grad pod Rumijom**, prilog: Barski rodoslov, Izbor, str 12-13

danas je teško preispitati prošlost grada iz tog perioda, pa istoričari i arheolozi pokušavaju pronaći neke detalje jos na osnovu fragmenata iz tog perioda.

Početkom XX vijeka, posle oslobođenja od Turaka, Bar doživljava svoj kulturni preobražaj, podiže se novi Bar, koga je knjaz Nikola nazvao “biserom svoje krune” polagajući kamen temeljac.²

Crnogorci su preuzeli vladavinu od turaka, a pošto je grad bio dosta porušen, stanovnici su se preselili uz samu obalu – Pristan, gdje je nastao novi grad Bar. Po podacima u Baru je stanovništvo veoma heterogeno a u poslednja tri popisa uočava se porast nataliteta u našoj Opštini.

Slika 1 : grafikon promjene broja stanovništva tokom XX vijeka

Izvor: www.bar.vikipedija.com

Tabela 1 : Demografija stanovnika u period od 1948-2011.godine

godina	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003	2011
br.stanovnika	897	1113	2184	3612	6742	10971	14059	13503

Izvor:www.bar.vikipedija.com

1.2.Džamija Omerbašića, Džamija Škanjevića, Sahat kula, amam i akvadukt

² Kasalica,V.,(2009) : **Bar riznica kulture**, Kulturni centar, Bar, str 12-14

Postojbina Starog Grada po arheološkim istraživanjima datira iz vremena Ilira, Mlečana i na kraju Turaka. Najviše je znamenitosti sagrađeno za vrijeme Turske vladavine.

Što se tiče islamske arhitekture, najznačajnije mjesto imaju džamije, koje za islam predstavljaju vjerski i duhovni centar u svakom naseljenom mjestu ili njegovom dijelu-mahale. Cilj gradnje svake džamije bio je da daju umjetničku formu objekta tj zdanja.

Na barskoj teritoriji evidentirano je oko dvadesetak džamija, od kojih svakako najveću ulogu ima Omerbašića džamija, koja se nalazi u Starom Baru, proglašena za spomenik kulture koji je stavljen pod zakonsku zaštitu.

Izgradio je Omer-baša, barski trgovac i plemić sa svojim sinovima 1662g. Pripada tipu mahalskih džamija, jednostavne pravougaone osnove, bez nekih specifičnih i dekorativnih detalja.

Kompleksu je dodatno sazidana i džamijska kuća, u XX vijeku, i cijeli prostor ozidan je kamenim zidom. Pretrpjela je velika oštećenja od zemljotresa 1979. godine, iako je prije toga bila renovirana nekoliko puta, opet su nastavili sa uređenjem sve do 1986. godine. U današnje vrijeme u ovoj džamiji i dalje se održavaju molitve, i predstavlja najstariju džamiju u Baru.

U neposrednoj blizini džamije, nalazi se turbe derviš Hasana (Hasan-dede), sagrađeno 1612. godine, kvadratne je osnove sa kupolom, površine 8x8. U njemu se nalazi 350 godina stara dervišova vjerska kapa, ahmedija-mezar prekriven zelenim prekrivačem. Za Starobarane, Hasan-dedino turbe imalo poseban značaj. Predstavljao je jednu vrstu svetilišta, koje je pohođeno sa vremena na vrijeme, naročito o Bajramu. Na njemu su tražili utjehu nesrećni i ubogi ljudi.³

Izuzev Omerbašića džamije, po svojim istorijskim, kulturnim i spomeničkim svojstvima poznata je još i Škanjevića džamija, koja predstavlja manji kompleks pravougaone osnove, jednostavnog konstruktivnog sklopa. Što se materijala u gradnji tiče, zidana je kamenom, slaganim u horizontalnim redovima, baš kao i Omerbašića džamija. Prozori su malih dimenzija pravougaonog oblika. Uz džamije je uvijek dogrđen minaret⁴.

Unutrašnjost džamija sastoji se od prostora za vjernike, mihraba⁵, minbera (propovjedaonica) i mahvila (stubske galerije namjenjene ženama).

Slika 2: Škanjevića džamija u Baru

³Ibid., ,str 81

⁴ Minaret- visoka kula sa koje mujezin poziva na molitvu

⁵ Mihraba-centralne nise dzamije odakle imam predvodi molitvu

Izvor : www.barinfo.com

Najvrijedniji biser ove džamije - minaret, dograđen je 1819. Godine, graditelj je Ali-aga Hasecija.

“Od značajnih objekata podignutih za vrijeme turske vladavine, u Starom Baru posebno se izdvajaju stari hamam (amam) i sahat kula. Hamam je izgrađen kao objekat nepravilne pravougaone osnove sa više prostorija u XVII vijeku. Iznad centralnog kvadratnog prostora, konstruisana je kupola koja je poduhvaćena trompama. U kupoli i na svodovima nalaze se više manjih otvora za ventilaciju i osvjetljenje. Sahat kula predstavlja stariju grđevinu nastalu prije turskih osvajanja, koja je obnovljena 1753. godine

Sa tri strane ograđen neprohodnim liticama u Starom Baru, na ovom dijelu posebno izgrađen radi lakse odbrane i pristupa svježoj pijaćoj vodi, koja je u grad dopremana sa sjeverne strane 3 km od izvorišta pomocu akvadukta, koji datira jos iz perioda od XIV-XVI vijeka. Veliki akvadukt u Starom Baru predstavlja jedino graditeljsko ostvarenje ove vrste na području Crne Gore.”⁶

⁶ Kasalica, V., op.cit., str.37

U XVII vijeku napravljen je vodovod kroz grad. Voda je keramičkim cijevima, kanalima i akvaduktom, punjena u cistijernama. Odatle se distribuirala cijelom gradu. Ispred glavne kapije grada nalazi se česma sagrađena u tom period.

Izgled i putanja akvadukta prilagođeni su konfiguraciji terena, i predstavlja jednu veliku građevinu koju čini 17 lukova koji se oslanjaju na isti broj stubaca. Na njegovoj gornjoj površini nalazi se kanal u kome su bile postavljene međusobno povezane keramičke cijevi za protok vode.

Slika 3: Akvadukt u Starom baru

Izvor : www.androidvodica.com

Nakon duge opsade i bombardovanja 1878. godine pri čemu je grad bio prilično oštećen, usled miniranja akvadukta i prekida snadbijevanjem vodom, Turci su predali grad i crnogorska vojska je pobjedonosno ušla u oslobođeni grad Bar.

Grad je konstantno građen i dograđivan vjekovima, i danas se ovdje mogu naći ostaci građevinskih arhitektura i uticaja. Najstariji dio grada je oko kapije, koja se nalazi na isturenoj stijeni, dok unutrašnjost grada čuva ostatke brojnih crkava iz različitog perioda.

1.3 Crkva Sv. Katarina

Na gradskom području Bara i bližoj okolini, nalazi se veliki broj crkvenih spomenika, veći dio sačuvan je u ruševinama. Nastanak crkvi vezuje se za period ranog hrišćanstva i prati putanju šarenolikog mijenjanja stilova i perioda, sve do XX vijeka.

Crkva Sv. Katarine nalazi se u selu Ravanj, nastala je u XIV vijeku nad jednim uličnim prolazom, kao jednobrodna pravougaona građevina manjih dimenzija, sa jednom plitkom apsidom polukružnog oblika, na istočnoj strani.⁷

Zidovi su građeni pritesanim kamenom, i veoma je u lošem stanju očuvanosti, spoljni zidovi sačuvani su do visine 2 metra. U crkvi, kao i na vanjskom dijelu crkve, nalaze se ostaci starih fresaka koje su opisivale živopis tog perioda. Krovna konstrukcija je uništena, a danas se unutar zidina crkve nalaze veliko rastinje.⁸

U Barskoj opštini, crkva Sv. Katarine ubraja se u kulture treće kategorije.

Slika 4: Današnji izgled crkve Sv. Katarine

Izvor: www.barinfo.me

⁷ Ibid., str. 37-104

⁸ Mijović P.(1995):**Iz kulture prošlosti Bara**,JP Kulturni centar Bar, str 43-44

1.4. Katedrala Bezgrešnog začeca na Gretvi

Crkvu je početkom XVIII vijeka obišao car Meksika, nadvojvoda Maksimilijan Habsbuški, koji je kasnije i novčano pomogao gradnji nove katedrale Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije u Gretvi.⁹

Crkva Sv. Marije podignuta je u obliku trobrodne bazilike sa drvenim krovom. Središnji dio crkve je mnogo višičiji u odnosu na bočne strane i sastoji se od tri stuba koji su spojeni polukružnim stubovima.

Crkva koja se pominje prvi put u XVII vijeku je crkva Sv. Anta, jer do tada na ovom objektu zbog turske zabrane nije bilo dozvoljeno postavljanje vjerskog simbola, u ovom slučaju krsta i zvona. U toj crkvi, obnovljeni su ostaci crkve Sv. Antuna Padovanskog, poznatija kao kapela Sv. Anta.

Slika 4:Obnovljeno crkvište Sv. Antuna Padovanskog

Izvor : www.jedro.me

⁹ Kasalica, V., op.cit., str.74

1.5 Crkva Sv. Nikole (Čeluga)

Crkva Sv. Nikole podignuta je kao trobrodna bazilika sa kupolom. Srednji dio crkve podijeljen je na pet traveja, iznad koga je kupola koja se održava na četiri stuba. Crkva je građena pravilnim kamenima slaganih u horizontalne redove.

Nastanak crkve vezuje se za srednjovjekovni period. Većina crkvi, kao i crkva Sv. Nikole, građene su kao manje pravougaone građevine, sa po jednom oltarskom apsidom na istočnoj strani, a što se tiče zidova, skoro sve su rađene istim materijalom, bilo da je to lomljeni ili pritesanim kamenom u krečnom malteru.

1.6. Prve škole u Baru

Što se tiče samih dokumenata o prvim školama, knjigama, nauci, pismenosti, na žalost, danas nemamo mnogo sačuvanog, ali to ne znači da Bar, koji je imao razne kulture, stilove, epohe i vladare, nema svoju burnu prošlost. Kao malo koji grad, Bar je mnogo bogat svojom prošlošću, iako mi imamo drugačiji utisak.

Prvi koraci istraživanja vezani su za najraniji period - od rimskog doba. U tom periodu Bar nije imao škole, ali je vlasnik velike rimske kuće (vicus ili villae rusticate) na velikom imanju imao bronzanu tablicu kao povelju o ratnim zaslugama. Tada su vlasnici velikih rimskih imanja imali svoje porodične biblioteke u kojima su čuvali svoje spise, imali su veliki broj robova koji su radili na imanju, obrađivali zemlju, i proizvode izvozili u druge gradove. To je bio neki vid prikupljanja zapisa o radnicima, robovima, zemljištu, usjevima i izvozu, koji su držani u porodičnoj kući u vidu biblioteke. Od svih tih spisa nije ništa sačuvano, ali po podacima koji raspoložu po udžbenicima i knjigama, po analogiji, dolazimo do takvih zaključaka.¹⁰

Kada je nastupila kriza u robovlasničkom sistemu, uslijedio je raspad rimskog sistema, koji nije posle njega održala ni Barska episkopija u VI vijeku, već kao početnici uvođenja barske nauke, navode se benediktinci, koji su se nastanili na našoj teritoriji početkom IX vijeka. Oni su prvenstveno zaslužni što je Bar dobio novu priliku za život, obrađivanje zemlje, koje je sve zapusteno od trave, pijeska, mulja, posle raspada rimskog sistema življenja. Orađivane su nanovo zemlje za uzgoj privrede, i zahvaljujući tome, Bar je imao veću gustinu naseljenosti, tada su se doselili i Slovenci-Dukljani.

¹⁰ Mijović P., op.cit., str.98

Po svim navođenjima, istraživanjima, može se slobodno reći da su benediktinci, začetnici moderne agrikulturne nauke i prvi osnivači poljoprivredne škole.

Prvu poljoprivrednu školu osnovali su benediktinci iz manastira Sv. Mihaila na Racu. Pojava benediktinaca na našem prostoru može se pratiti od 840.godine, kada je sagrađena njihova crkva u Budvi, kasnije poznata kao Santa Maria in Punta. Oni su uveli prva pravila što se tiče reda i rasporeda obavljanja poslova i dužnosti u manastirima i crkvama, kao i prve principe po kojima je obrađivana bašta, vrtovi, pa je samim tim stvoren uslov za razvitak po pitanju istraživanjima programa. Tako je stvorena potreba za školovanje profesionalnih nastavnih kadrova. U Bar su dolazili i nastavnici iz drugih gradova, jer nisu svi koji su živjeli u Baru ispunili uslove po pitanju nauke. Ali je po istraživanjima, jedan dio nastavnog kadra bio podignut i u samom Baru, u njegovim školama - gradskim, arhiepiskopskim, monaškim i zanatskim.¹¹

Benediktinci kao ugledni i učenici nisu radili samo u svojim školama, već i u drugim. Iz njihovih redova proizašli su mnogi spisi, knjige, udžbenici, pisci crkvenih hronika, prepisivači crkvenih spisa i zakonika i dr.

Najstariji očuvani spomenici pismenosti u Baru su latinski epitafi (nadgrobni natpisi), koji su bili uzidani i na crkvi Sv. Đorđa na Londži. Bilo ih je četiri i u njima se pominju arhiepiskopi Sergije, Petar, Georgije i Jovan, u period od XI – XIV vijeka.

U školama se najprije učilo o vjerskim disciplinama, istoriji, tek kasnije je došlo učenje matematike, geometrije, botanike i muzike.

“Dolaskom Turaka u XVI vijeku, počinje novi sistem obrazovanja- arapsko- turska era obrazovanja. U XVII vijeku postojala je jedna niža škola (mekteb) i jedna viša (medresa), bile su to religiozne škole, gdje su učili djecu da pišu i izgovaraju arapska slova i riječi, da uče napamet tekstove iz Kur’ana. Tada nije bilo pisanja i čitanja na maternjem jeziku. Nastava je izvođena na arapskom jeziku i trajala je devet godina. Među predmetima u toj školi bili su: arapski jezik, muslimansko bogoslovlje, logika, muslimansko zakonodavstvo (šerijat) i osnovni pojmovi iz aritmetike i geometrije. Učenici koji su završavali tu školu, postajali su kadije, imami, muktari- nosioci državne administracije.

Krajem turske vladavine, barski katolici bili su pod zaštitom Austro - Ugarske, pa su pri biskupiji postojale neke škole u kojima je preovlađivala vjerska nastava, ali su đaci sticali i druga znanja. To ipak nije bilo dovoljno da se opismene ni katolici, ni pravoslavci, pa je otvorena prva Osnovna škola sa nastavom na narodnom jeziku, u

¹¹ Ibid., str.102

Baru 1878. godine, i osamnaest mjeseci kasnije, u Sutomoru druga novootvorena škola. Bar je tada bio u okviru Crne Gore, a Sutomore u Austro-Ugarskoj.

U prvi razred tada su upisana 33 đaka, od 7-15g., a u drugi 10, u uzrastu od 10-16g. Predmeti su bili: vjeronauka, čitanje, gramatika, račun, pisanje i pjevanje, a u drugom razredu, pored navedenih predmeta bili su još istorija i prirodopis, a umjesto pisanja bio je predmet krasnopis. Prvi učitelj barske škole bio je Dušan Brkanović, rođen u Dalmaciji. Dvanaest godina radio je u školama u Ceklinu, Baru, Ulcinju, Podgorici i Gluhom Dolu, a kasnije i u Srbiji.”¹²

Ubrzo su počele nevolje oko školske zgrade, nije su ulagalo u njeno održavanje i premještena je škola u podgradskoj Ibrahim-begovoj rezidenciji. Zemljotres 1968. godine je oštetio staru zgradu a danas na njenom mjestu se nalazi Osnovna škola “Srbija”. Prva moderna škola osnovana je 1910. godine, Jedna veoma lijepo uređena zgrada, gdje je akcenat stavljen na školsko dvorište, u kome je bila bašta za sticanje osnovnih znanja iz poljoprivrede i baštovanstva. Školovanje je bilo obavezno i besplatno.

U Baru 1920. godine otvorena prva četvororazredna gimnazija, ali je sa radom počela tek 1921. godine. Ona je bila prva koja je pružala mogućnost daljeg školovanja, i iz nje su izašle prve generacije Barana, koji su, nastavivši dalje školovanje, dali prve učitelje, bankarske službenike, pravnike i druge stručnjake. Barska gimnazija je imala jedan prekid u radu jer je u kampanji štednje ukinuta, ali su je opet počela sa radom 1931. godine..

Od 1922. godine u Baru je radila Ženska zanatska škola. Mnogi roditelji koji su imali malo drugačija shvatanja po pitanju obrazovanja. Nisu davali da im kćerke uče u Gimnaziji, na dalje školovanje, osim malih izuzetaka. Posle Osnovne škole, djevojke su upisivale Žensku zanatsku školu, u njoj su učile kako da vode domaćinstvo, kroje, pletu, šiju, jednostavno navikavale su na rad i na to da će jednoga dana biti majke i domaćice.

Skoro u istom vremenu kada je otvorena Ženska škola, otvorena je i Večernja šegrtska škola, koja je trebala da mladićima koji su se opredijelili da uče zanat, pruži izvjesna znanja, ali ova škola nije davala rezultate.

Uporedo sa razvojem osnovnih i srednjih škola, poznate su aktivnosti na obuci i usavršavanju nepismenog naroda – teoretski i praktično. Održavana su predavanja,

¹² Ratković, M.(1989): **Tragovi iz prošlosti Bara**, Književna zajednica “Trag”, Titograd, str 64-66

kursevi osposobljavanja, polaganju određenih ispita za sticanje stručnih kvalifikacija, predavanja o opštem, stručnom i ideološko-političkom obrazovanju.

U februaru 1954. godine, donešena je odluka o osnivanju Više realne gimnazije u Starom Baru. Već u maju 1957 godine, iz te škole izašla je prva generacija barskih maturanata¹³. To je bio tad kao i danas, značajan datum kako za same učenike i profesore, tako i za sam grad .

Značajan doprinos za obrazovanje dali su vlada i narod Meksika, koji su 1964. Poklonili gradu jednu modernu zgradu, paviljonskog tipa, za školske potrebe. Tada je osnovana i Osnovna škola “Meksiko “, koja je vremenom postala najbolja škola u republici. Četiri godine kasnije, 1968. godine, zemljotres je u velikoj mjeri uništio ili ošteti sve objekte školstva. Zahvaljujući opštinskom odboru i dobrom voljom stanovništva, u period od 1969., do 1973., izgrađene su nove osnovne škole u Starom Baru, Virpazaru, Ostrosu, Pečuricama i Sutomoru, kao i školski centar i dječiji vrtić u Baru.

Školski centar “Niko Rolović” nastao je integracijom Više gimnazije i Radničkog Univerziteta “ Branko Čalović”, krajem 1973. godine, koji je tokom 12 godina postojanja odškolovalao više od 2.000 kadrova. Tako je formirana jedna savremena vaspitna ustanova koja je nastavila tradiciju starih škola.

Posle zemljotresa 1979. godine, izgrađene su nove zgrade Biotehničkog centra “ Dušan Vlahović”, koji je nastavio putanju i rad Srednje poljoprivredne škole, Osnovne škole “Jugoslavija” u Bjelišima i “Anto Đedović “ u Žukotrljici, takođe su izgrađena još tri dječja vrtića.¹⁴

Danas u svim školama u Barskoj opštini, u 10 škola sa 15 područnih odeljenja, u dva školska centra i u 5 dječijih vrtića, nastavu pohađa veliki broj djece i omladine, koji prelazi broj od više hiljada đaka.

1.7. Kulturne ustanove u Baru

Prve biblioteke počele su nastajati prvih godina nakon oslobođenja. U mnogim selima Crmnice, Šestana, Sutomora i Bara, prva arhiva biblioteka čiji je kjiževni fond bio pokloni od sugrađana.

U Baru prva biblioteka otvorena je sredinom marta 1953. godine, Gradska biblioteka i čitaonica “ Ivo Vučković” , sa fondom preko 2.000 knjiga. Već kasnije u opštini je radilo 18 narodnih, 12 školskih i 3 stručne biblioteke i čitaoniice sa preko 15.614

¹³ Ćirković,S.,Hrabak,B.i drugi, op.cit., str. 156

¹⁴ Ibid., str.156-157

knjiga, a kasnije su u njen sklop dodate još i biblioteke iz Sutomora i Virpazara, a danas je radi u sastavu Kulturnog centra u Baru. Ima isturena odjeljenja u Starom Baru i Ostrosu, sa raspoloživim fondom sa preko 20.000 knjiga.

Za pokretanje otvaranja prve čitaonice zaslužan je Tomo Oraovac, koji je uz pomoć prvog učitelja barske škole Dušana Brkanovića (koji je bio i prvi bibliotekar) otvorio prvu čitaonicu. Podršku je imao i od strane najuglednijih građana Bara, a bilo je i podrške od strane građana koji nisu znali ni da se potpišu.

Oraovac je važio za jednog od najobrazovnijih tadašnjih stanovnika Bara, rođen je u Kućima. Njegov književni rad odlikuje se romantičnošću, starog patrijahalnog morala, satirično-političkom tonu čime se deklarirao kao pobornik narodne slobode. U tzv. "ustavnom pokretu " iz 1881. godine, tadašnje vlasti su ga zatvorili, protjerali iz Crne Gore juna 1882. godine. Od tad pa sve do smrti živio je u Srbiji.

Pored njega, osnivači su i redovni članovi iste: kapetan Vuko Pejović, Dule-beg Škanjević, dr J. Teodories, don Vika Kolović, pop Savo Popović, hodža Šabić, J.B. Vlahušić, Stjepo Gregović, kapetan Pero Uskoković, Hadži-beg, Matija Hila, Ahmet-aga Skejović, Ivo Novaković, Zef Debelja, Risto Damjanović, Mustafa hadži-Jusuf , K.Filip, Vasilj Zagarčanin, Jošo Đurašković, Petar Đokić, Jovan Perazić, Gligo Dabanović, Pal Fistan i mnogi drugi.¹⁵

Bar danas predstavlja jedno od najrazvijenijih turističkih centara Crne Gore, sa više ustanova kulture, po čemu je i postao poznata destinacija. Pored Kulturnog centra, tu su još i Zavičajni muzej, Narodne biblioteke i čitaone, Umjetničke galerije i Dom Kulture.

"Bar je danas prepoznatljiv kulturnim sadržajem koji se u njemu odvijaju tokom cijele godine.

Kulturni centar : za svojih 30 godina postojanja je najznačajnija institucija kulture u našoj opštini. Osnovan je 1976. godine, u čijem tadašnjem sastavu su bile tri ustanove kulture i to Narodna biblioteka i čitaonica "Ivo Vučković, Zavičajni muzej i bioskop "Pobjeda". Čak je u svom sastavu jedan period imao još i Muzičku školu i Državni arhiv. Rad Kulturnog centra odvija se kroz izdavačku djelatnost, a svoje programe ostvaruje preko muzejske djelatnosti, zaštite i očuvanja kulturne baštine, aktivnosti biblioteke, likovne djelatnosti, kao i naučno-obrazovnim, muzičko-scenskim, književnim i filmskim programom.

Zavičajni muzej : Osnovan 1959. godine, smješten u Dvorcu kralja Nikole. U njemu se nalazi raznovrstan muzejski materijal, pa se po segmentima i razdvajaju i predstavljaju najznačajniji materijal sa područja opštine Bar, i to kroz razne periode: praistoriju,

¹⁵ Ratković M., op.cit.,str 69

antiku, srednji vijek, turski period, pa period oslobođenja Bara od Turaka 1878. godine, zatim razvoj Bara u prvim decenijama XX vijeka.

U muzeju se čuva veliki broj eksponata većinom iz Starog Bara. Raznovrstan je sklop eksponata, ali među nekima su i fragmenti dekorativne kamene plastike, metalni predmeti, keramika, staklo, koji potiču još iz perioda srednjeg vijeka i turskog perioda.

U izložbenoj postavci “Maslinarstvo u Baru” predstavljen je stari način proizvodnje maslinovog ulja, sa originalnim spravama za obradu maslina, kao i keramičke posude za čuvanje najpoznatijeg ulja.

U postavci “ Narodna umjetnost barskog kraja”, izloženi su tipični primjeri muške i ženske narodne nošnje iz svih krajeva barske opštine. Tu su još izložene srebrne i pozlaćene narukvice, ogrlice, prstenje i drugi nakit .

Muzejska postava “ Memorijal kralja Nikole” smještena je na prvom spratu muzeja, gdje je izložen rekonstruisan nekadašnji dvorski ambijent i namještaj. Taj ambijent upotpunjen je osim namještaja, sa portretima vladarske porodice Petrović, kralja Nikole, kraljice Milene, prestolonaslednika Danila i princeze Milice-Jute.

Narodna biblioteka i čitaonica “ Ivo Vučković” je karakteristična jer se u njoj prikupljaju, čuvaju, obrađuju i izdavaju veliki broj knjiga i zapisa. O njoj je već bilo govora o načinu postajanja u prethodnom dijelu, pa ovaj put neću duže govoriti o njoj.

Umjetnička galerija “Velimir Leković” nosi naziv po istoimenom velikom umjetniku, a nalazi se na Barskom šetalištu. Osnovna djelatnost galerije je organizacija i predstavljanje samostalnih, grupnih i autorskih izložbi savremene likovne umjetnosti.

U njoj se obavljaju promocije kulturnih zbivanja u likovnim umjetnostima, kao i istraživanje i proučavanje likovnog stvaralaštva. Raspolaze sa dva izložbena prostora, i sopstvenim likovnim fondom sa dijelima likovnih umjetnika sa prostora bivših jugoslovenskih republika.”¹⁶

Dom Kulture “ Vladimir Popović Španac” zasnovan je na različitim etapama kulturnog stvaralaštva. Rad se ogleda u organizaciji kulturno-umjetničkog programa, od pozorišnih predstava, muzičkih koncerata, muzičko-scenskih programa, književnog i likovnog stvaralaštva, filmskih video projekcija do amaterskog kulturno - umjetničkog stvaralaštva. Tokom cijele godine ovdje se organizuju razne manifestacije, čiji je prostorni kapacitet 600 sjedišta za pozorišnu i bioskopsku dvoranu, i mala ljetnja pozornica koja broji 800 sjedišta.¹⁷

¹⁶ Kasalica, V.(2009): **Bar Riznica kulture**, Kulturni centar, Bar, str 123-154

¹⁷ Ćirković, S., Hrabak, B. i drugi, op.cit., str.158

2. OBIČAJI

Kultura ima za cilj da olakša održanje, produženje i napredak ljudske vrste i čovjek se rađa kao biće koje je sposobno da primi kulturu koju je društvo razvilo.¹⁸

Kultura je jedna od najbitnijih karakteristika čovjeka, ljudskog društva uopšte. Ona je veoma složena kategorija i može se definisati sa stanovišta raznih disciplina kao što su: filozofija, antropologija, istorija, psihologija, biologija itd.¹⁹

Prevedeno na lakši, moderniji način, kultura je sposobnost čovjeka da preuzme svoju tradiciju i kulturu, savlada je, primjenjuje je i kasnije prenosi na sledeće koljeno. Naravno, sa vremenom koji dolazi narod ponekad prima neke nove načine kulture i tradicije, dok ima onih koji poštuju samo ono što su naučili od svojih predaka. Kako u Crnoj Gori, tako i u Baru, postoje tri vrste kulture i običaja, a to su muslimanski, pravoslavni i katolički oblici tradicija.

Samim tim, trebamo napomenuti da kultura, iako je za jednu vjeru ista, ima nekih razlika od mjesta do mjesta, od kraja do kraja. Postoje situacije da npr. katolici imaju iste običaje, al ima neki starosjedioci koji drže tradiciju po starom običaju, dok se danas pronalaze i neki noviteti, vezani za običaje.

Običaji imaju svoju opštu formalnu strukturu. Toliko praksi nam je prešlo u tzv. naviku, npr. običaj nazdravljanja. Od davnina se nazdravljalo za trpezom, a danas je to veoma česta pojava da praktikujemo taj običaj, kada nekad za to i nemamo neki veliki povod. Jednostavno narod je to prihvatio k srcu, da je danas nemoguće biti gost u nečijoj kući, a da se ne čuje "Živjeli / Zdravo bio/la" bar nekoliko puta. Upravo u toj navici leži prava forma običaja. Običaja ima najrazličitijih vrsta, a koji se primjenjuje, zavisi od situacije na koju se odnosi. Tako na primjer postoje svadbarski običaji, običaji pri rođenju, običaji prema različitim oblicima rada, običaji pri sahrani, religiozni običaji itd. Postoji i loša strana običaja, kao i u svemu naravno, al na žalost, neki kao na primjer krvna osveta, zastupljeni su i danas, kao što je bilo i prije mnogo godina do dan danas.

¹⁸ Peročević, E., (2003): **Mikulići na kraju vijeka**, Udruženje Mikulića, Bar, str 76-77

¹⁹ Nikić S., (1999): **Osnovi sociologije i socijalne psihologije pomoraca**, Kotor, str. 11

2.1 Svadbarski običaji

Pripreme za svadbu, po pravilu nekada su trajale po nekoliko nedelja. Ipak, ono što predhodi njoj naravno bila je nezaobilazna vjeridba tj, prosidba, kako po starom i danas većina naziva. Po dogovoru mladenaca o datumu prosidbe, nekada su određivali njihovi roditelji. Tada bi, budući mladoženja u pratnji svog oca, ujaka, stica i brata, ide kod buduće mlade da traži ruku njenom ocu.²⁰

Bilo je vjerovanje da u prošnju treba otići neparan broj, većina porodica i dan danas to praktikuje. Buduća mlada bi se skrivala ili bila u drugoj prostoriji van njihovih pogleda pri njihovom dolasku, tu bi ostajala sve dok po nju ne dođe njen brat ili muška glava da je izvede i preda budućoj porodici. Tada se pridruživala trpezi, budući mladoženja uz pristanak i odobrenje mladnog oca, darivao vjerenički prsten.

U toku trpeze, dogovarali su se o detaljima svadbe, da li će ispoštovati sve običaje, i naravno ustanovljen datum slavlja. Kada donesu stariji članovi porodica odluku o slavlju, posle čaše zdravice, buduća mlada bi darovala goste poklonima.

Sledeći korak je organizacija miraza tj prćije. To su pokloni koje je mlada dobila i ti pokloni se pakuju i prevoze kod mladoženje prije ili posle svadbe, zatim organizacija djevojačke večeri kod mlade, kada se sva rodbina okuplja da proslave noć pred vjenčanje, kod mladoženje teku uvelike pripreme za važan dan, a naravno i kod njih se okuplja rodbina, slave i vesele se sutrašnjem danu.

Jutro na dan svadbe, iz mladoženjine kuće, izabrali bi se bitniji članovi muškarci, išli bi po mladu, i pred ulazak u kuću, mladoženja bi morao prebaciti jabuku preko krova kuće u kojoj je živjela mlada. Nevjesta po vjerovanjima bi trebala da prebroji svatove kroz zlatan prsten, danas to ne praktikuju umnogome. Ona je bila u odvojenoj prostoriji i običaj bi nalagao da đeveri pristupe vratima iza kojih je bila mlada, da traže otkup za mladu njenoj braći, nekada je to bio nakit, danas se više praktikuje novac. Mladina braća bi imala pravo da traže bilo koju sumu, a đeveri su morali da je isplate i tada bi brat ušao u sobu izveo sestru i uz malu zdravicu ili govor, predali đeverima. Tu su i običaji krađe cipele od strane mladine mlađe populacije i naravno, nezaobilazna zdravica od obje porodice.

Običaj od davnina i danas se primjenjuje da kada mlada krene sa svatovima, ako okrene glavu dok je zove njena porodica i rodbina, dijete će ličiti na nju, tada bi đeveri držali glavu nevjesti, ili bi je jako zagrlili.

²⁰ Vujović, M., Mustafić, S., Baković, A., (2008): **Tradicionalna Barska kuhinja**, NVO Mediteranski centar fotografije, Bar, str 213

Kada bi stigla ispred mladoženjine kuće, unosila bi najmlađe muško dijete-nakonjče preko praga a buduća svekrva bi je posipala šećerom. Kada je u pitanju svadbarska trpeza, teško je reći iz ranijih godina koji je bio tačan meni, jer se izbor hrane mijenjao od mjesta do mjesta. Zajedničko je sigurno to, da se samo za te prilike, spremala najbolja raznovrsna hrana. Stariji ljudi imaju običaj da kažu da su se na svadbama jedino mogli najesti mesa. Tu je i običaj klanja govečeta i pucanj iz pištolja ili puške, barjak na kući.

Najveći akcenat se ipak stavljao na to šta će se naći na trpezi. Kod uglednih i imućnij porodica, svadbe su trajale po tri dana. Pored svih rituala i običaja, način ređanja i rasporeda hrane imao je veliki značaj.

Gosti bi se prvo ponudili kafom, šerbetom i suvim smokvama, jer drugih kolača nije bilo, a nisu se služila nikakva predjela. Glavni obrok kod muške svadbe bio je ručak, dok kod ženske je bila večera. Od pića bi se služila domaća rakija, domaća vina i sokovi koje bi domaćice same pripremale. Glavno jelo počinjalo bi služenjem guste čorbe ili takozvane taš čorbe. Ista bi se pripremala sa sitno sjeckanim mesom i kuvanim povrćem.

Zatim bi se služilo glavno jelo kuvano lešo meso i kao prilog pilav ili riža kuvana na supi od mesa. Salate bi bile sve ono što se nađe u baštama mještana kao npr. paradajz, krastavci, kupus sa dodatkom čuvenog maslinovog ulja proizvedenog na ovim prostorima. Zatim bi se služila kao poslastica suva smokva, već kasnijih godina kao poslastica služi se tespišta i baklava, kolači, torte i sl. Na kraju bi uvijek dolazila kafa. Stariji ljudi bi uvijek govorili da je to takozvana sikter kafa ili kafa koja se posluživala pred odlazak gostiju. Time bi gosti znali da je došao kraj veselja i da svak treba otići svojim kućama. U oba slučaja, riječ je o istom jelovniku, mada se to počelo mnogo mijenjati s godinama do danas.

Jedan od običaja takođe je da domaćin i domaćica, obilaze svoje goste tokom ručka, da ih ponude hranom, pozdrave ili nazdrave. Ovo je samo jedan pokušaj opisivanja svadbarskog običaja, jer u današnje vrijeme u toku svadbe, miješaju se pravi, stari običaji sa uvođenjem nekih novih, modernijih shvatanja običaja.²¹

2.2. Barska tradicionalna kuhinja

Barska tradicionalna kuhinja specifična je po tome što je svaki recept, priča za sebe, svaka porodica skoro ima neki svoj recept prepoznatljivosti koji se prenosi sa koljena na koljeno. Veoma je šarenolika, različiti uticaji, vjetrovi koji su duvali sa Orjenta i Mediterana, kroz ljuti podrumijski krš i pitomi maslinjak, kroz goru koštanja oko Skadarskog Blata, ostavili su traga i dodali makar po jednu đakoniju na barsku trpezu.²²

²¹Vujović, M., Mustafić, S., Baković, A., op.cit. str 213

²²Ibid., str 7

Barska kuhinja se svrstava u nacionalno blago na neki način. Sva recepturaje zapisivana i prenosila se generacijski.

Što se tiče priča o pojediniom jelima u Starom baru, izdvaja se nekoliko, kao na primjer jelo imam bajaldi koji u prevodu znači jelo od patlidžana i maslinovog ulja.

Slika 5: tradicionalna jela imam bajaldi i bamije

Izvor: www.coolinarika.com

Sva kuvana jela od povrća sa mesom ili bez njega nazivaju se dolmama. Jedna od poznatijih na ovim prostorima je doma imam bajaldi. To je staro tradicionalno jelo kod barskih muslimana ali često nalazi na trpezama gradskih katoličkih i pravoslavnih porodica. Priču o nastanku imena ove dolme možemo čuti u starim Barskim naseljima, bilo gradskim ili seoskim. Pripovjeda se da je neki imam (hodža) nakon što je probao ovo jelo njime bio opčinjen tj. njegovim ukusom, stari ljudi pričaju da je hodža pao u nesvijest koliko je jelo bilo dobro. Bajaldisan je riječ turskog porijekla i znači opijen ili hipnotisan, da je neko vrijeme bio van sebe. Osnovni sastojak je crni patlidžan, paradajz, crni i bijeli luk i maslinovo ulje. Može se praviti i sa mesom i služi se topao. Pored ovog jela ima i bezbroj drugih kao što su bamije, japraci (sarme), boranije, dolme od krompira i slično.

Na Barskom jelovniku nalaze se takođe i teleće, juneće i jagnjeće meso, svinjetina je muslimanskoj vjeri zabranjena, naravno treba napomenuti da na trpezama ima mnogo ribe i povrća. Klasika su pirinčem punjeno lišće vinove loze, dolma, ili ukusno povrće punjeno mljevenim mesom. Tu spada i kebab u svim varijantama, kao i aromatični mliječni preliv (jogurt sa krastavcem, mirođijom i bijelim lukom). Jogurt uopšteno ima veliku ulogu, kako u turskoj, tako i u našoj kuhinji.

Među poznatim jelima u Starom Baru, nalaze se poslastice kao što je baklava, tulumba, kadaif, halva, tespiša i druge, bez kojih se ne može na svojim slavljinama i uopšteno u domaćinstvu. Treba napomenuti da sve ove poslastice spadaju u red kolača šerbetaša. (kolači prelivevi ukuvanom vodom, šećerom i kriškama limuna)

2.3. Sličnost barske gastronomije sa turskom

Jedan od najpoznatijih primjera uticaja turske kuhinje na našu je sklop sličnih ili istih jela i naziva, kao što su na primjer ćevapi (kebap şişli), sarma, jogurt (yoğurt), od pića zastupljena je zajednički naziv kafa (kahve), rakija, čaj i meza (kombinacija predjela). Specifičnost za čaj je ta što turci piju iz malih staklenih čaša, pretežno piju crni čaj više puta dnevno, dok je kod nas drugačija situacija, više puta na dan se pije kafa ili kava kako je neki zovu.

Omiljeni napitak je ajran, koji izvrsno gasi žeđ, i popularno lavlje mlijeko (rakija), omiljeno piće u Turskoj, koje se pravi od raznih trava. Bogatstvo začina i stotine načina ukusnog spremanja povrća i priloga- učinili su tursku gastronomiju jednom od najpoznatijih u svijetu. Uticaj turske kuhinje reflektovao se i na našu kroz razne specijalitete od punjenog povrća (punjene paprike, tikvice, paradajz, patlidžan itd) i specijalitete pravljenih od tankih kora (burek, pita, baklava), kafa i čaj, koji obično otvaraju i započinju obrok.²³

Crnogorska kuhinja, iako su na nju uticale italijanska, turska, mađarska, ali i druge kuhinje, ima svoja nacionalna jela. Po načinu na koji se priprema meso, hljeb, priganice, raštan ili sir. Najveći uticaj Turske vidljiv je u pripremanju bureka i poslastica.

Za primorje, Bar, najzastupljeniji je mediteranska kuhinja, što je vidljivo po pripremi uobičajenih jela od morskih plodova. Jela koja se služe na primorju, znatno se razlikuju od onoga šta će vam poslužiti ako se nađete na sjeveru Crne Gore ili u njenom središnjem dijelu. Ipak, u svakom kutku od nekoliko jela, sa ponosom možemo istaći da su naša, nacionalna i tradicionalna.

2.4. Stara Maslina na Mirovici

Nedaleko od Starog Bara, uz magistralni put koji vodi Bar - Ulcinj, nalazi se stara maslina, jedno od najznačajnijih dobara prirode Crne Gore. Zbog svojih prirodnih, morfoloških, ambijentalnih, estetskih i istorijskih vrijednosti, ovaj izuzetni spomenik prirode proglašen je za prirodno dobro i stavljen pod zaštitu države 1963. godine.

²³ Časopis „Lisa“; Kuhinje sa svih strana, broj 5, jul 2013, str 14

Simbol grada, najstarije stablo u Evropi, živi više od 2 000 godina. Obim stabla je 10 metara. Legenda kaže da su se oko nje održavali skupovi zavađenih porodica.

Ova plemenita i dugovječna zimzelena biljka pripada domaćoj sorti “ žutica “, kojoj pripada i većina stabala na crnogorskom primorju.

Njeno široko, krivo, čvornovato stablo, sa neobičnim i karakterističnim izbočinama i velikom krošnjom sa blagotvornim plodovima jajolike koštunice i sitnim srebrnasto – sivozelenim lišćem, koje ne opada preko zime, predstavlja jedinstven vizuelni doživljaj i turističku atrakciju grada Bara²⁴.

2.5. Priča o Staroj maslini

Za Staru maslinu na Mirovici, vezane su brojne legende. Jedno od njih odnosi se na tradiciju da su se često pod njenom krošnjom zavođeni mirili, pa je to mjesto – Mirovica, po tome dobilo naziv. Postoji i vjerovanje da se muškarac nije mogao oženiti ako nije posadio izvjestan broj stabala masline.

Prema maslini se odavno gajio poseban kult. Zato je ona imala vrlo važnu ulogu u materijalnom i duhovnom životu stanovnika barskog kraja. U prošlosti, vlasnik nije prodavao maslinu, a njeno stablo niti je sjekao niti je plod gazio.²⁵

Kao i drugi narodi mediteranskog podneblja, stanovnici Bara su smatrali, ali i danas Barsku maslinu kao simbol mira, blagostanja, dugovječnosti, zdravlja, sreće i ljubavi, pa su joj tako posvetili i nekoliko manifestacija koje se u Baru održavaju tokom godine, kao što je smotra dječjeg stvaralaštva “ Susreti pod Starom maslinom “ i tradicionalna manifestacija povodom završetka berbe maslina “ Maslinijada”.²⁶

2.6. Pripreme za Bajram

U islamskoj vjeroispovjesti postoje dva vjerska praznika, Ramazanski Bajram i Kurban bajram.

Ramazanskom Bajramu, prethodi mjesec Ramazan, ili mjesec posta kada se vjernici uzdržavaju od jela i pića od ranih jutarnjih časova do večeri. Sam post traje punih tridestet dana, veoma je zahtjevan iz razloga što nije moguće uzimati čak ni vodu. Post počinje i završava se uzimanjem vode i hurme. Post nije dozvoljen bolesnima, maloj

²⁴ Kasalica, V., op.cit., str.120

²⁵ Ibid., str.121

²⁶ Ibid., str.122

djeci i trudnicama. Po islamskom vjerovanju dvadeset i sedma noć Ramazana je sveta noć kada je počela obajva Kurana. Običaj je da se u tom mjesecu zavađeni mire i organizuju se iftari (večere) i gosti se porodica, kumovi, prijatelji, komšije. U tom mjesecu se pomaže siromašnima, daruje se dio svog imetka nekome kome je potreban. Nakon završenog tridesetodnevnog posta nastupa veliki islamski praznik Ramazanski Bajram koji traje tri dana. Jutro na dan Ramazanskog Bajrama, muška populacija porodice odlazi u dzamiju na molitvu tj. (klanjanje) sabah namaza i Bajrama. Posle obavljanja propovijedi, slavlje Bajrama počinje i svi odlaze kućama i čestitaju praznik ostalim ukućanima. Djeca i roditelji i strariji članovi porodica (npr.djed, baba) daruju se novcem. Ranije je bio običaj dočekati goste ujutru dolaskom iz dzamija priganicama, danas je češće viđeno da se gosti dočekaju sa slatkišima (kolači, torte itd) ili pite. Organizuje se svečani ručak za porodicu, ako neko od gostiju bude prisutan u vrijeme ručka poziva se da se pridruzi obilnoj trpezi. Obično se u toku trajanja Ramazanskog Bajrama, obilazi rodbina, prijatelji, komšije itd. Običaji nalažu da se ponajviše obilaze rodbina i komšije.

Kurban Bajram je islamskoj kulturi praznik koji traje četiri dana. Uvijek nastupa nakon Ramazanskog Bajrama i to dva mjeseca i deset dana.

Vežan je za obred Hadža, koji je jedan od pet osnovnih dužnosti svakog islamskog vjernika. Za vrijeme Kurban Bajrama muslimani kolju kurban (ovna) tj. prinose žrtvu. Onaj ko ima materijalnih mogućnosti kolje kurban, ako neko nije u mogućnosti to ne mora. Meso od kurbana dijeli se na tri dijela: sirotinji, komšijama i porodici.

Cijelo kurbansko meso se može podijeliti a isto tako u slučajevima gdje je velika porodica, može se se zadržati za sebe. Ovaj kao i Ramazanski Bajram, muslimani dočekuju u svojim domovima. U zoru odlaze u džamije i klanjaju sabah-namaz.

Nakon toga slijedi čestitanje prvo vjernicima u dzamijama zatim se obilaze groblja najbližih, potom se vraćaju u svoje domove gdje čestitaju praznik porodici i pristupaju pripremanju i obredu klanja kurbana po islamskim propisima.

Za ovaj praznik očevi i majke bogato daruju svoju djecu i najmlađu rodbinu, a žene pripremaju bogatu trpezu za goste. Naravno, sve u skladu sa svojim mogućnostima.

Od hrane koja se priprema u vrijeme Bajrama po starijim običajima obavezna je baklava kao poslastica.

Uz nju i još drugih kolača kao npr. tespišta, kadaif, urmašica zatim razne vrste torti i sitnijih suvih kolača, za takozvane goste koji se ne zadržavaju puno prilikom obilaska i čestitanja praznika.

2.7. Pripreme za Božić

Božić 25.decembar po crkvenom, a 7. januar po novom kalendaru je najznačajniji praznik kojim se proslavlja rođenje Isusa Hrista.

Slika 6: Rođenje Isusa Hrista

Izvor :www.vikipedija.com

Dan pred Božić, muška glava odlazi zorom u šumu da bere badnjake, koji se tradicionalno nalažu noć pred Božić. Bere se toliko grana koliko ima muških glava i jedan za kuću. Kad se završi večernja liturgija, domaćin unosi badnjake koje je prethodno isjekao, ulazi izgovarajući zdravicu, a ženske glave ga dočekuju otpozdravom i bacanjem žita.

U svakom gradu poslednjih godina, badnjaci se nalažu ispred crkava, manastira, vjernici prisustvuju liturgiji, pričešću, (post koji traje 40 dana), pale svijeće za žive, i duše pokojnika.

Jutro Božića počinje čekajući polaznika, svaka kuća ponaosob ima svog polaznika, a to je osoba muška, koja treba prva da zakorači u kuću, tada se obavlja ritual zdravice, ženskoj djeci u kući se donose jabuke i pare, a polaznik bude darivan poklonom od strane kuće.

Specifična je za Božić, pogača koja je nezaobilazna na trpezi u svakoj pravoslavnoj kući. Običaj nalaže da domaćica, dok pravi pogaču - u nju stavi esker (za snagu), dren (za zdravlje) i novac (za novčani boljitak). Božićna pogača se lomi između muških glava, poliva se vinom, jer je vino kao božja krv, iz jedne čaše nazdravljaju svi. Polaznik odlazi a kuća je spremna da dočekuje svoje goste. Pošto se na dan Božića ne posti, 40-todnevni post se prekida, na trpezi se mogu naći svinjska pečenja, kobasica, punjene paprika, sarma, razne vrste salata, prvenstveno ruska salata, od slatkog su zastupljene torte i sitni kolači, kao što su oblande, bombice, baklava, urmašice i drugi specijaliteti koji zavise od kuće do kuće.

2.8. Pripremanje za Uskrs

Za katolike Uskrs, za pravoslavnu vjeru Vaskrs, isto značenje ali imaju različite datume. Karakteristično je da dva dana pred Vaskrs uvijek mora doći petak, jer se tada farbaju jaja pretežno u crvenu boju, boju krvi, mada danas u malo modernije vrijeme domaćice spremaju vaskršnja jaja u kupaž, razne dodatke u prehrambenim bojama i dr - tako da se i kod nas Vaskrs šeta sa danima, nikad nije isti datum. Takođe se dočekuju gosti, lome se jaja, ponajviše omladina uživa u lupanju jaja. Domaćica ostavlja prvo kuvano jaje, kao čuvarkuću, vjerovanje je da to za napredak. Na trpezi, osim kuvanih jaja, nema neke značajne pažnje na određene specijalitete, neki dočekuju goste sa mezom i kolačima, dok drugi imaju širok spektar hrane, od pečenja, kuvanog mesa, čorbe, priloga od povrća, salata i slatkog. Po mom skromnom mišljenju, mislim da odabir hrane za trpezu za vrijeme praznika ograničava finansijska situacija, ali ipak treba napomenuti da je to jedan veoma značajan praznik jer je taj dan slava Hristom preobraženju.

2.9. Starobarska čaršija

U neposrednoj blizini Starog Bara, u njegovom podgrađu, nalazi se stara čaršija koja je, kao prostorna kulturno – istorijska cjelina, posebno zaštićena i proglašena kao spomenik kulture.²⁷ Stara čaršija je orijentalnog tipa, sa nepravilnom glavnom saobraćajnicom, krivudavim ulicama, parcelama i blokovim različitih oblika i dimenzija.

Glavna saobraćajnica je, zbog strmog terena, bila kaskadno kaldrmisana. Većina objekata u čaršiji zadržali su svoj izvorni karakter. Objekti su građeni duž regulacione linije u nizu, naslonjen jedan uz drugi.

Godinama je Stari Bar propadao što zbog zuba vremena, što zbog ljudskog nemara, pa je izgubio i svoju originalnu arhitekturu. Da li je to kada je iz prvobitne strukture čaršija pretvorena prvo u betonsku džadu, a zatim u pločnik ili kada je zgrada gimnazije srušena, teško je reći.

Najstariji objekti u čaršiji podignuti su u duhu narodne arhitekture orijentalno – balkanske tradicije, drveno – skeletne konstrukcije sa dvoslivnim ili četvorovodnim krovovima pokrivenih ćeramidom

Uprkos arhitekturi koja se mijenjala, starobarani su uspjeli sačuvati prepoznatljiv mentalitet i duh, jer nigdje nema toliko originalnosti, prostodušnosti, autentičnosti, kao u Starom Baru.

²⁷ Ibid., str.89

Starobarani imaju taj običaj prepričavanja anegdota i zanimljivih priča iz svog mjesta, mi smo ovom prilikom pokušali da prenesemo bar neki dio iz Starobarske čaršije. Ono što je karakteristično za ovaj dio grada jeste karakterističan humor, koji svako ne može odmah shvatiti. Često puta se ljudi iz okruženja znaju i naljutiti na neku pošaćicu koju na adekvatan način ne protumače ali zato ima i onih koji sa oduševljenjem prepričavaju stare anegdote. Istina, nema više ni starih zanata ni trgovačkih radnji, jedino što se nije ugasilo, jeste ugostiteljstvo i naravno, postoje ljudi bez kojih se nije mogao zamisliti Stari Bar – jedan od njih je bio i Rizo Dreković.

Boravak u tvrđavi, pijaci i čaršiji gotovo svi turisti i putnici namernici završavaju u Rizovoj ćevapdžinici. U njoj se sabiraju utisci, sastaju istinski prijatelji čaršije, prepričavaju anegdote i sluša usmena istorija grada, popije dobra murva i pojedu najbolji ćevapi na potezu od Kufina do Možure. To tvrde svi koji su makar jednom probali Rizov specijalitet.

Rizo nije bio tipičan ugostitelj, čak je relativno kasno počeo da se bavi ovim poslom, ne iz nužde nego iz dosade. Postoji jedna anegdota kada je kod Riza vraćalo na ćevape skoro svakog dana isto dijete iz čaršije, on bi mu pripremao ćevape i gostio ga uvijek uljudno i gostoprinski. Dječak bi za tu uslugu davao novac, međutim jednog dana Rizu padne na pamet da mu dječak baš četo nailazi i da nije zdravo jesti samo ćevape skoro svakodnevno, upitao je dječaka: “ Mali , je li tebi majka doma?“ Misleći da li mu priprema kući šta od hrane ili je dječak primoran svakodnevno dolaziti po ćevape?

Postoji jedna anegdota koja iz starih vremena govori o suživotu i toleranciji na ovi prostorima. To je čuvena pošalica i nadmudrivanje među sveštenicima katoličke i islamske vjeroispovjesti. I u tom vremenu humor na ovim prostorima je bio jedinstven, karakteristično je to da se ni tada kao ni sada, stanovništvo na ovim prostorima znalo družiti i šaliti, pritom da se niko nikom ne zamjeri.

Prva knjiga “ Barskih priča “ nastajala je godinama, i baš je autentično barska. Sve što može da asocira na druge krajeve Crne Gore nije ušlo u knjigu. To je priča o ljudima koji su sačuvali barski vjekovni suživot tri vjere, pravoslavne, katoličke i islamske.

Nije to mrtvo slovo na papiru, umni ljudi su nam ostavili u amanet da u skladu živimo sa komšijama druge vjere, da poštujemo njegove običaje i da pomognemo ako pomoć zatreba.

Navešćemo neke od anegdota iz Bara ;

”Krst!

Kada je Crna Gora oslobodila Bar od Turaka, knjaz Nikola je pozvao Androviće i zamolio ih da predaju krst svetog Jovana Vladimira, tu dragocjenu relikviju, državi Crnoj Gori. A gdje se krst nalazi, znali su samo dva najstarija Androvića...i tako vjekovima.

Mudri Andrović je odgovorio knjazu : “ Gospodaru, da su naši stari davali ovaj krst Vojislavljevićima, Balšićima, Crnojevićima, Nemanjićima, Mlečanima, Turcima i drugim gospodarima, ko zna gdje bi bio. Ne možemo ga ni tebi dati!”

Knjaz je znao da Androvići neće ustuknuti, niti promjeniti odluku, pa je odgovorio u svom stilu : “ Pravo zboriš, držite ga, čuvajte i ne dajte nikome”!

Ama, ha!

Ugledni trgovac Omer Mustafić iz Zaljeva, držao je radnju tekstilne robe u glavnoj (i jedinoj) starobarskoj ulici. Imao je običaj da, kad mu mušterija uđe u radnju, a on procjeni da bi mogla da pazari, vikne momku iz kafane preko puta: “ Donesi dvije kafe, ama ha “!

Mušterija obradovana ljubažnošću i “ stimom “ gazed odriješi kesu, malo postoji i ode zadovoljna. Naravno, bez popijene kafe. Ono “ ha “ je, u stvari, značilo “ nikad”, a ne “ brzo “ kako bi se dalo protumačiti, ali je imalo podsticajno dejstvo na mogućeg kupca.

Najbolji u svojoj družini!

Nekada se u Starom Baru, na Bauziku, gordila zgrada gimnazije, stožer znanja i obrazovanja, pa i kulture na ovim prostorima. Ali, zub vremena, sunce, kiša, vjetrovi sa Rumijej Lisinja i prije svega nebriga ljudi i zemljotres, učinili su da ta zgrada ne ostane spomenik za sva vremena, već da nemilosrdno bude srušena. Što je još gore, prostor na kom se nalazila, u susjedstvu autobuske stanice, pretvoren je u stočnu pijacu.

E, na tu pijacu rado je dolazio junak ove priče, Savić Mičković . Svi su ga znali i respektovali, i trgovci, i kupci. Upravo je naišao kad su se prodavac i kupac raspravljali. Mušterija nije bila pri novcu i zatražila je od trgovca da mu da prase na zajam.

“ Ja tebe ne poznajem, more, kako da ti zajmim prase?

-“ Kako ne znaš, svi me znaju?”

“ Bogami, ja te ne znam.”

-“ Evo, poznaje me Savić, pa njega pitaj.”

“ Saviću, molim te, reci mi kakav je čovjek ovaj što mi traži prase na zajam?”

Saviću neugodno, ne može da kaže ono što misli jer je dotični prisutan. Razmisli za tren i odgovori : - “ Ka najbolji u svojoj družini!”

Prođe nekoliko mjeseci. Kupac se ne javlja trgovcu, nigdje na vidiku ni njega, ni para, ni praseta. Sretnu se trgovac i Savić u starobarskoj čaršiji i prodavac prekori savića da je zbog njega ostao i bez para i bez praseta.

“ Nisam garantovao za njega, već sam samo rekao, kada si me već pitao pred njim, da je ka najbolji u svojoj družini, a družina mu je nikakva, ali me za nju nisi pitao.”

Od tada je to “ka najbolji u svojoj družini” postao sinonim za situaciju kad čovjek nekoga “hvali” ili ga, narodski rečeno, gladi dračom.

Nikovo objašnjenje!

U Starom Baru se zaustavilo vozilo sa “stranim” tablicama. Suvozač je otvorio prozor i upitao prvog koji je naišao :

“ Molim vas, da li znate gdje je kuća hodže Krčikovića ?”

-“ Znam” – odgovorio je Niko, umornim glasom, jer se toga dana baš našetao.

“ Uzmite me u kola pa ću vam objasniti. “

“ Koliko još ima do njegove kuće?” – upitao je, posle izvjesnog vremena, vozač. Tu smo, još malo...E, ovđe stanite.” Kada je izašao iz automobila, tik pored svoje kuće, Niko je mirnim glasom rekao: “E, sad se vratite nazad, ‘odža vam živi tamo đe ste me primili u kola!’”²⁸

3. JEZIK

Narodni govori čine sve oblike međusobnog usmenog sporazumijevanja ljudi u nekom kraju. Narodna uzrečica: Koliko sela, toliko običaja može se odnositi i na govorne oblike izražavanja. Ukoliko je stanovništvo u naseljima međusobno više povezano, to su jezičke razlike manje jer se vrši međusobni uticaj. Pri tome, prostorna udaljenost jednih od drugih ne mora da bude mjerilo te povezanosti, ali najčešće jeste od bitnog uticaja. Tako se narodni govori jedne prostorne cjeline, regije, grupišu u govorni sistem

²⁸ Vujović,M.(2014): **Barske priče**, Prva knjiga, Drugo izdanje, Bar, str 9-10

sa mnoštvom zajedničkih osobina, kao na primjer, na crnogorskom području, te se može govoriti o jednoj govornoj cjelini.²⁹

Svi jezički iskazi koji napisani ili izgovoreni su ustvari simboli. Jezik predstavlja osnovno sredstvo komunikacije i sporazumijavanja među ljudima. On je ipak nesavršen i mnoge izgovorene riječi imaju više od jednog značenja.³⁰

“Književni jezik se preko školske nastave i raznovrsnih sredstava društvenog uticaja (TV, radio, štampa, knjige i dr.) nameće kao odabran, jedino ispravan, ljepši, te ima tendenciju da potisne narodne govore iz kojih je ponikao kao zajednički, čak do njihovog nestanka. No, taj proces je veoma složen i dugotrajan, a njegov krajnji cilj (nestanak narodnih govora kao paralelnog načina jezičkog izraza) je, gotovo, neostvarljiv. Posebno mu se opire dio neobrazovanog stanovništva, koji standardizovanu normu dovoljno ne poznaje, a i maternji govor osjeća bližim i dražim jer njime lakše vlada. Podržava ga dio obrazovanih ljudi, više iz navike od djetinjstva, a i da se ne bi drugačijim govorom odvajao od preovlađujućeg načina izražavanja u sredini gdje živi tj. narodnog govora. Tako nastavlja da opstaju i jedan i drugi način međusobnog sporazumijavanja mada sve više na uštrb narodnog, nstandardizovanog jezičkog izraza.

No, ni književni jezik ne ostaje nepromjenljiv, jednom za svagda utvrđen, propisan, već se osvježava novim govornim oblicima, hila da su to novostvorene riječi za pojmove nastale u civilizacijskom razvoju nauke i tehnike, bilo da se prihvataju novi govorni oblici iz drugih jezičkih sistema, pa i vrši ponovni izbor iz svojeg. Jezik je živ organizam, koji se mijenja u skladu sa novim dostignućima ljudskog društva.

U svakom slučaju, neopravdan je prezir prema narodnim govorima kao nečemu zastarjelom, prevaziđenom, pa čak i ružnom, već ih treba izučavati i tako sačuvati od zaborava. Prioritet standardizovanog jezika objašnjavati i opravdavati potrebom da se i jezički više približimo jedni drugima i da svoje jezička sporazumijevanje učinimo funkcionalnijim i ujednačenim.“³¹

3.1. Narodni govori u Barskoj opštini

Prema jednom opisu iz druge polovine XVII vijeka Bar je obuhvatao prostor od jednog dana hoda u dužini, a mnogo manje u širini, oko njega je bio Ulcinj (Skadarski

²⁹ Stojović, B., (1997): **Narodni govori opštine Barske**, Prvo izdanje, str 7

³⁰ Maurić, M., (1968): **Logika**, Pravda, Beograd, str. 80

³¹ Stojović, B. op.cit., str.8

sandžak), na zapadu Mletačka Republika, na jugu Jadransko more a na sjeveru Skaradsko jezero.³²

“Na području barske opštine postoji više govornih, dijalekatskih cjelina, koje se međusobno, manje ili više, razlikuju u glasovnoj artikulaciji, oblicima riječi, rečeničnom sklopu, pa i naglasku. Te razlike su uslovljene nejednakim uticajima susjednih govora i različitim migracionim kretanjima u ovom kraju. Neke od tih govornih varijanti u punom smislu se mogu smatrati posebnim dijalektom jer su individualizovane.

Takav je mrkovički govor. Mrkovići su potomci starog slovenskog stanovništva ovog kraja. Kao pleme se, vjerovatno, razvilo iz stočarskog planinskog katuna. (i sada ljeti izlaze sa stokom na rurnijske katune Kabete i Čafe, gdje imaju kolibe.) Možda su potomci najstarijeg stanovništva Prapatne, prestonice kneza Vojislava. Sela su im bila udaljena jedno od drugog. Zahvatali su prostor oko 12 milja u dužinu i 8 u širinu. Poznati kao ratnici koji su bili, skoro, u stalnim sukobima sa Baranima, Romanima, Mlečićima i Turcima. Poslije turskih osvajanja u ovim krajevima postepeno su politički apsorbovani. Mogućno je po njihovim jezičkim arhaizmima rekonstruisati zetski govor iz vremena dukljanske države, posebno iz vremena kada je nastala legenda o Vladimiru i Kosari - naš najstariji roman ... tj. izvršiti književno-jezičku rekonstrukciju najstarijeg sloja naše slovenske pismenosti.”³³

I crmnički govor je zaseban dijalekatski tip crnogorskih govora jer se, po mnogim osobinama odvaja od susjednih govora. Iako spoljni uticaji nijesu veliki, ipak je prodrlo s Primorja dosta romanskih riječi jer su trgovački odnosi s Petrovcem i Budvom bili razvijeni. Crmnica, vinogradarski i voćarski predio, pominje se u pisanim spomenicima u povelji kralja Vladislava, kojom ovaj srpski vladar poklanja neka sela u Crmnici Vranjinskorn manastiru. Ima je i u Ljetopisu popa Dukljanina. Poslije pada pod mletačku vlast primorski govori su pod jakim uticajem, te se počinju sve više razlikovati od ostalih starocrnogorskih govora. Ni crmnički govor nije neosjetljiv na te uticaje. Tome doprinosi relativno kasna i slabašna oformljenost u njoj, za razliku od nekih drugih, osobito brdskih plemena, gdje je izdvajanje izrazito.³⁴

Takođe je osjetan međusobni uticaj s narodnim govorom u Riječkoj nahiji. U selima bliže Rijeci Crnojevića vrši se zamjena glasova koja nije uobičajena za ostalo crmničko područje.

³² Jovović, I.,(2012): **Prilozi za istoriju barske nadbiskupije**, Institut za crnogorski jezik i knjižvnost – Podgorica, str.251

³³ Stojović, B., op.cit., str.47

³⁴ Ibid., str 43

Neke glasovne crte su u jednim bratstvima Crmnice uobičajenije nego u drugim, ali ipak sve tipične jezičke crte obuhvataju cjelokupno područje crnničkih govora.

Posebnu dijalekatsku jedinicu, u sklopu barskog govora, čini zubački govor, koji se, donekle, razlikuje i od svog najbližeg susjeda tuđemilskog govora, smatra dr Luka Vujović.

Zatim karakteristike Spičanskog govora koji je poprimio izvjesne karakteristike susjednog paštrovskog govora, ali je sačuvao i svoje originalne govorne osobenosti. Dugogodišnji život u uslovima austrougarske okupacije ostavio je miraza i na jezik mještana ovog pitomog kraja. Za tih četrdesetak godina znatno se izmijenila vjerska struktura stanovništva (porastao je broj katolika), što je uticalo na govornu leksiku. Iako su turcizmi i dalje ostali vrlo brojni u spičanskom govoru (oko 40% prihvaćenih -tranih riječi), italijanizmi su ih, čak, neznatno prerasli, a uz njih se odomacio i jedan broj kroatizama, koji nijesu prodrli južnije gdje nije bila austrougarska okupacija. Spičanski govor se, po svojoj leksici, znatno razlikuje od ostalih govora na području barske opštine. Veliki je broj riječi koje ne možemo čuti južnije.³⁵

Stari Bar je područje gdje je doseljavanje crnogorskog stanovništva, poslije oslobođenja od turske okupacije 1878., bilo znatno jače izraženo. Kako su doseljenici pristizali iz raznih krajeva Crne Gore tražeći ovdje sredstva za svoju egzistenciju, to je govor u ovom naselju mješavina različitih dijalekatskih crta crnogorskih govora. U njemu preovlađuju govorne specifičnosti okoline, čije se stanovništvo najbrojnije preseljavalo u grad ili se na tržištu miješalo s mještanima. Nastala je posebna varijanta starobarskog govora.

U njemu su vidne razlike u jezičkim osobinama zavisno od vjerske pripadnosti stanovništva. Muslimansko je više poprimilo govornih specifičnosti okolnog življa iste vjeroispovijesti. I katolička Gretva se, u nekoliko, po izgovoru i leksici, razlikuje od ostalih. U rječniku katolika više je hrvatskih riječi (kao npr. kruh i sl.), što je primljeno iz vjerskih obreda u crkvi (misa). Tako bi se moglo reći da postoje tri varijante iste cjeline.

Stari Bar je do prije tri i po decenije bio najveće gradsko naselje na području barske opštine. Njemu pripadaju okolna sela: Zaljevo, Tomba, Bartula, Čeluga, Velembusi, Turčini, a po govornim osobinama i Tuđemili iako su prostorno udaljeni, a vrlo bliski Zupcima.

Gradski barski govor je znatno bliži književnom (standardnom) jeziku jer preovlađuje obrazovno stanovništvo, koje je, dobrim dijelom, usvojilo utvrđene jezičke norme. Njega, prije svega, karakteriše dvoakcenatski sistem (izuzimajući doseljenike sa

³⁵ Ibid., str.30

sjevernog dijela Crne Gore). Uz to rasprostranjene su i sve osnovne, odnosno opšte karakteristike crnogorskih govora.

Autohtono stanovništvo je nešto u opadanju u odnosu na migraciono, kojeg je najviše iz ostalih područja ove opštine, a zatim iz drugih crnogorskih mjesta, te oko 18% iz krajeva van Crne Gore.³⁶

Pored svih uticaja I balgodeti koje sa sobom nosi urbanizam, Stari Bar je makar u tragovima očuvao svoju autentičnost. Naselje koje je postojalo nekada unutar zidina starog bedema, osamdesetih godina XIX vijeka predstavljalo je pravu arhitektonsku, etnografsku, folklornu i lingvističku vrijednost.³⁷

Starobarski govor ima osobenu semantiku, teško razumljivu izvanjcima, pogotovu kada je pazar, veselje, šala ili lakrdija u pitanju. Ono što je možda najzanimljivije i za istraživača i za laika, bez sumnje je činjenica da su neke starobarske muslimanske porodice, i danas bilingvalne i trilingvalne- jednako je u upotrebi turski, albanski i naš jezik. Naravno, riječ je o arhaičnom i djelimično vulgarizovanom turskom nariječju, umnogome različitom od savremenog turskog književnog jezika, toliko da se i kriterijum sporazumjevanja jedva zadovoljava. Turskim jezikom govorile su samo gradske muslimanske porodice, dok okolina muslimanskih sela, ne samo da ne poznaje ovaj jezik, nego čak imaju isto onoliko turcizama, koliko i katoličko i pravoslavno stanovništvo na ovom postoru. Satobarski leksički milje, još neistražen, odlikuje raznovrsnost, netipična za tako male sredine. Čuvena starobarska Pjaca, odnosno Pazar, bio je središte i stajalište sela od Vira do Možure³⁸

Navešću i takve primjere po istim govornim cjelinama:

Starobarski govor: ovdén, oklén, otolén, odozgor, odozdol, ondar, pogodijo, brezobrazluk, jopet, reknula, popinjemo

U zaljevskom i tuđemilskom govoru, koji pripadaju starobarskom: uzevo, rekavo...

Mrkovički govor: zimuć, uzgor, saduć, očiju k, putik, onojzi, tizi, tuder, onude r, ...

Crnnički govor: krenujo, dovejo, počejo, obujo, izbije, fembruar, pepejo, ovizi, tojzi, bidnern, crveljav, ovogaj, kuće k, očijuk...

³⁶ Ibid., str.32-33

³⁷ Milović,Ž.,Mustafić,S.,(2001): **Knjiga o Baru**, J.P.Informativni centar Bar, Bar, str.183

³⁸ Ibid., str.184

3.2. Barski zajednički lokalizmi, toponimi

Toponimi Bara i okoline su historijski i jezički veoma slojeviti, zato mogu imati veliki značaj. U njima se kriju tragovi življenja na ovom prostoru svih plemena i naroda, koji su se ovdje nastanjivali.

Za izradu karte korišćena je Karta Crne Gore Pavla Apolonovića Rovinskog, objavljena u dijelu "Černagorija", Sanktpetersburg 1888. godine, prva karta kojom je detaljnije obuhvaćeno i područje Bara, zatim karta Crne Gore u dijelu Benharda Švarca "Montenegro", 1883. godine, austro-ugarska generalštabna karta iz 1894. godine, a dopunjena je 1915. godine.³⁹

Zbog malog prostora na karti i mnogo toponima, neki od njih nisu mogli stati na karti, ali su ipak popisani u popisu i zadržani odrednicom polja u kom bi trebalo da se nalaze.

Tako npr. Topolica je prije izgradnje Bara obuhvatala dio oko Dvorca Kralja Nikole. Kažu da je takav naziv potekao od toponima Toplice u Srbiji, rodnog mjesta vožda Karađorđa. Kralj Nikola je poklonio Mali dvorac svojoj kćerki Zorki i zetu Petru Karađorđeviću. Kako u tom dvorcu nije niko boravio, već ga je povremeno obilazio brat Petra Karađorđevića, Đorđe, kralj je vratio u svoj posjed dvorac. Moguće da je pored toga nastao toponim Topolica, kako su ga još Srbijanci zvali dvorac Toplica. U našem se govoru proširilo značenje na Topolica. Među starijim toponimima na ovim prostorima su Ratac, Bar, Mrkovići, Spič, Lisinj, Maljevik, Sveti Vito. i dr. Na uzvišenju iznad Starog Bara nalazi se naselje Gretva u kom je katoličko groblje. Od imena Vito izvršeno je skraćivanje u Vit, te konačno u Vić. Dakle Sveti Vit, Sv. Vić, a u govoru Svetević.⁴⁰

Neobrazovano stanovništvo često izobličići izraz koji ćuje od drugih, na pr. došljaka i sl. jer ih ne zapamti u izvornom obliku ili traži lakši oblik za svoj izgovor.

Većina tih lokalizama je zajednička za ćitavo područje opsine ali nije mali broj i onih karakteristićnih samo za jednu ili više dijalekatskih cjelina. Posebno je to uoćljivo u spićanskom govoru. Nijesam u mogućnosti da pregled lokalizama dam u potpunosti po govorima, već ću, primjera radi, dati izvjestan broj po slićnim govornim cjelinama, a ostalo u zajednićkom pregledu.

Samo neki od njih: durit = ljutiti, drob = stomak, zažditi = zapaliti (vatru), zamotancija = zavrzlama, zaduva = astma, zapućiti = zakopćati, zgotovit = spremiti jelo, zdravoglava = saućešće, zaludu = uzaludno, iskat = tražititi, ižljest = izaći, jednoumac = tvrdoglav, kućić = pas, krtola = krompir, bupit = udariti, brkat = miješati, bućkuriš = mješavina (u

³⁹ Ćirković, S., Hrabak, B. i drugi, op.cit., str. 168

⁴⁰ Stojović, B., op.cit., str. 86

jelu), brnjica, brnica = naušnica, bručit = sramotiti, valjatan = vrijedan, vazda = uvijek, vajkada = od davnina, vrćat = vraćati, vizga = linija, glib = blato, gabelj = ciganin⁴¹

Romaski jezici italijanski i latinski imali su uticaja na ovim prostorima. Mletačka vlast u Crnoj Gori trajala je oko 150 godina, razumljivo je što su romaske leksičke pozajmice brojne, posebno u primorskom dijelu. Početkom XV I XVI vijeka izrazita je infintracija italijanskog kapitala na području Bara a to je povećalo broj italijanskih riječi u govoru stanovništva ovog kraja. Više od stotinu riječi u ovom kraju potiče od italijanskog jezika.⁴²

Primjer nekih romanizama: avizati se = razumjeti, zamantati=osjetiti nesvijest, verige=lonac, vapor=brod, komunica=opštinsko, cukar=šećer, familija=porodica...

Veliki je broj i turskih riječi u rječniku lokalnih govora posebno u starobarskom i mrkovićkom. Poslije turskog osvajanja Bara govor na ovom prostoru izložen je uticaju turske leksike.

Primjeri turcizama: begenisat=dopadati se, htjeti nešto, amanet=zavjet, bujrm=izvolite, šerbet=zaslađena voda, džabe=jeftino, džada=put....

Riječi iz albanskog jezika ima manje u odnosu na već navedene primjere romaskih jezika i turskog. U starobarskom govoru česta je riječ dreć (đavo), često se koristi uzrečica Ajde, more dreć (đavole jedan). Takva kombinacija naših i albanskih riječi u istoj rečenici češća je kod stanovništva Mahale, koji uglavnom znaju albanski jezik, pa miješaju dva jezika. Tako se ubacuje izraz điš-kuš-prveti (svak za sebe) ili kadalj, more, kadalj (polako, polako)⁴³

Uopšteno gledano u nekoj svojoj početnoj formi, ovaj jezik, formirao se slivanjem narodnih govora, strobarskog i crmničkog kao najbrojnijih kao i šušanjskog, zubačkog, mrkovskog, tuđemilskog i ostalih narodnih barskih govora.

Ovome treba dodati i veliki broj doseljenika iz raznih krajeva Crne Gore, koji su dali doprinos jezičkoj slici, nužno se uklapajući u postojeće stanje, makar u prvim godinama naseljavanja, kada njihov broj nije nadmašivao broj starosjedilaca. Takođe treba imati na umu i obrazovanje gradskog stanovništva, uvijek na većem nivou od seoskog, što ostavlja nesumljivog traga na svakodnevnu jezičku komunikaciju.

⁴¹ Ibid., str.64-65

⁴² Ibid., str.63

⁴³ Ibid., str.74

Jedna opšta odlika svih ruralnih govora udvajanje postpozitivne zamjenice našlo je mjesta na gradskom govoru (npr. Što te tebe briga?), kao i imenica more, koja se ovdje koristi kao poštapalica, čije značenje treba tražiti u grčkom i turskom jeziku, gdje označava sinonim za drugara i prijatelja.⁴⁴

4. MANIFESTACIJE PO KOJIMA SE BAR KAO TURISTIČKO MJESTO PREPOZNAJE

Višegodišnje festivalsko značenje govori da se samo bogatom istorijom koja zaista ima šta da kaže svojim sadržajem i uvijek novim intersenatnim detaljima i programom koji traju dvanajest mjeseci, može steći povjerenje da kažem zasluženno i ime najsposjećenije kulturne baštine grada na primorju i uopšteno u okviru Crne Gore.

Internacionalni TV festival – televizijska smotra koja se održava u Baru još od 1995. godine. Najčešće se održava krajem oktobra i traje po nekoliko dana. Ova smotra ima za cilj prezentaciju i takmičnje televizijskih stvararala u dokumentarnom i ekološkom programu. Učesnici na ovom festivalu su brojni domaći i strani autori iz Evrope i svijeta. U danima trajanja televizijske smotre, Bar posjećuju reditelji iz Mađarske, Srbije, Češke kao i Crne Gore. U poslednjim danima trajanja festivala, stručni žiri dodjeljuje nagrade najboljim učesnicima, za najbolju dokumentarnu, ekološku emisiju kao i druge programe.

Susreti pod starom maslinom festival koji se organizuje u novembru mjesecu. Festival ima za cilj okupljanje ljudi, druženje, bez obzira na pleme, rod i vjeru. Ovo je festival koji spaja sve tri vjere u jedno. Organizuje se kod svetog maslinovog drveta na Mirovici, pored stabla koje e strao preko 2000 godina. Organizuje se jos od 1987. Godine. Vremenom ovaj festival dobija međunarodni karakter. Smotra je posvećena prvenstveno dječijem stvaralaštvu kao i brojnim djelima pjesnika i pisaca. Manifestacija, „Pod starom maslinom“ traje nekoliko dana, i osim prezentacija knjiga i zbirki poezije dječijih pisaca, program manifestacije karakteršu i likovni te literarni radovi na temu „Maslina, mir, prijateljstvo“. Barski osnovci, kao i pisci poslednjih dana manifestacije u dvorištima Osnovnih škola, sade maslinovo drvo, kao želja da se šire ljubav, prijateljstvo i mir među ljudima. Simbolično je to što da mališani prave vjenac od maslinovog granja i bacaju u more.

Festival vina i ukljeve – je još jedna u nizu tradicionalnh manifestacija, koje se održavaju u Baru, tačnije u Virpazaru, mjestu koje je udaljeno od Bara nekoliko kilometara. Nekada je ovo mjesto bilo poznato po pazaru, trgovini. Na „Festivalu vina i

⁴⁴ Milović,Ž.,Mustafić,S., op.cit., str. 198

ukljeve“ ima puno posjetilaca iz Bara, Podgorice, i drugih mjesta. Osim degustacije vina i ribe posjetioci uživaju u raznim tradicionalnim specijalitetima kao npr. kolačima, priganicama, rakiji i čuvenom crmničkom vinu koje se proizvodi u istoimenom mjestu. Manifestacija se najčešće organizuje u zimskom period, u decembru i traje jedan dan.

Maslinijada – poslednjih godina u Baru se organizuje manifestacija pod nazivom “Maslinijada”. Barani su se potrudili da obnove još jednu, važnu turističku manifestaciju. Ista predstavlja smotru proizvoda koje se dobijaju od ploda voćne autohtone vrste masline. Manifestacija se održava u decembru i čuvena je po tome, što posjetioci i turisti uživaju gledajući ali i degustirajući: manradine, pomorandže, masline, čuveno barsko maslinovo ulje, agrume, i druge proizvode tipične za primorski predio, a posebno za područje koje obuhvata opština Bar. Uz bogat kulturno zabavni program, ovu manifestaciju udopunjuje i izložba tradicionalnih narodnih nošnji koje su se nekada odjevale u Baru i njegovoj okolini kao i bogat kulturno umjetnički program. Sama manifestacija u posljednjim godinama traje i po tri dana. Prvog dana članovi Društva maslnara obilaze maslinjake u Barskoj okolini, nagrađuju najvrijednije poljoprivredne proizvođače. Na taj način daju podstrek mlađim generacijama za bavljenje maslinarstvom.

“Gitarijada – manifestacija novijeg datuma, održava se u januaru mjesecu. Barska „Gitarijada“ zapravo je više zimska škola gitare, koja ima za cilj okupljanje najboljih mladih gitarista i profesora iz zemlje i okruženja. Osim revijalnog, manifestacija ima i takmičarski karakter.

Barski ljetopis – zasigurno to je najvažnija kulturna manifestacija u Baru uopšte. „Barski ljetopis“, održava se od 1988. godine, tokom jula i avgusta mjeseca. To je zapravo multimedijalni festival raznovrsnih sadržaja koji uključuje: održavanje pozorišnih predstava, pozorošrisnih trupa iz zemlje i inostranstva, likovne izložbe, književne večeri, koncerte duhovne i klasične muzike. Programi „Barskog ljetopisa“ se odžavaju na različitim uglavnom montažnim scenama na nekoliko lokacija u gradu. Interesantno je pomenuti i da je od 2003. godine u program „Barskog ljetopisa“ uvršten i „Meditranski sajam knjiga“, koji ima za cilj promociju prostora i grada u kojem je nastao prvi, pisani slovenski spomenik „Barski rodoslov“.

Dani ekologije, turizma i kulture – održavaju se u mjestu Murići, nadomak Skadraskog jezera. To je manifestacija novijeg datuma. Cilj „Dana ekologije turizma i kulture“ je promocija turizma na Skadarskom jezeru i okolini.

Dani zagrađa – manifestacija koja ima za cilj upotpunjavanje ljetnje turističke ponude u mjestu Sutomore. „Dani Zagrađa“ održavaju se tokom jula i avgusta mjeseca, a osim zabavno - kulturnih programa, manifestacija ima za cilj i promociju kulturnog nasljeđa Bara i okoline, kao i degustaciju crnogorske i mediteranske kuhinje.

Crmniče sportske igre - manifestacija koja se održava u mjestu Virpazar, 40 – tak kilometara udaljenom od Bara. „Crmničke sportske igre“ obično počinju polovinom

jula i traju do polovine avgusta, a održavaju se svakog vikenda. Cilj manifestacije je takmičenje u nekoliko sportskih disciplina.

Dani Mrkojevića – manifestacija zabavnog karaktera koja se, u Baru tačnije u mjestu Pečurice, održava poslednje nedjelje u julu mjesecu. Cilj manifestacije je da se mnogorbojni posjetioci i turisti upoznaju sa tradicijom, bogatom baštinom i kulturnim identitetom tog barskog kraja. Uz bogato posluženje i jela tradicionalne crnogorske kuhinje, manifestaciju „Dani Mrkojevića“ karakteriše i prigodan zabavno – muzički program, u kojem učestvuju kulturno – umjetnička društva iz Bara.

Plivački maraton – to je tradicionalna manifestacija, koja u Baru traje od 1988. godine. Ta sportska manifestacija zapravo predstavlja plivački maraton na relaciji Sutomore – Bar u dužini od 5 kilometara. Održava se u avgustu i na njoj učestvuju ugalvnom dobri plivači anonimci ili oni koji se plivanjem bave iz hobija”.⁴⁵

“Port cup – još jedna sportska manifestacija, koja se tradicionalno u Baru održava još od 1992. godine. „Port cup“ je zapravo, međunarodni odbojkaški turnir za žene, koji u avgustu okupi veliki broj ženskih odbojkaških klubova iz Srbije i Crne Gore.

Susreti poljoprivrednika, vinogradara , voćara i pčelara – cilj manifestacije koja se u Baru održava u septembru je promocija poljoprivrednih proizvoda iz regije Bara i Skadarskog jezera. Uz prigodan zabavno – muzički i kulturni program manifestacija pod nazivom „Susreti poljoprivrednika, vinogradara, voćara i pčelara“ održava se u mjestu Virpazar, koje je nekoliko kilometara udaljeno od Bara”.⁴⁶

⁴⁵ www.barinfo.me

⁴⁶ TO Bar – turistički flajer- 2006.godina

ZAKLJUČAK

Bogato kulturno i historijsko nasljeđe grada pod Rumijom i njegove okoline pripada različitim epohama i različitim civilizacijama. Na nasljeđu jedne epohe, nastajalo je i izgrađivalo se novo. U tom nasljeđivanju uvijek se prepozavala tekovina predašnjeg vremena.

Jako je teško prebrojati sve spomenike kulture koje Bar ima, zato sam pomenula samo neke od njih. Grad bogate prošlosti pored kulturno-historijskih spomenika prepoznatljiv je i po brojnim manifestacijama lokalnog i međunarodnog karaktera.

Jedinstven je po darovima prirode, izuzetnim geografskim položajem i povoljnom klimom.

Njegovanje suživota i tolerancije u Crnoj Gori je grad Bar. Bez obzira na nacionalnu i vjersku strukturu stanovništva duh zajedništva traje vjekovima. Najbolji primjeri tolerancije, suživota i kulture su zajedničke proslave svih praznika.

Život se bez običaja ne može zamisliti na ovim prostorima. Narod bez običaja ne postoji. Običaji zavise od puno faktora kao npr. kulture naroda određenog podneblja, zatim obrazovanja, religije i mnogih drugih okolnosti. Mnogobrojni su karakteristični i veoma sadržajni, međutim nisu još uvijek ispitani u potpunosti. Vremenom su se pojedini običaji izgubili, dosta njih je izmijenjeno, mala je vjerovatnoća da će nečiju pažnju preokupirati i biti obrađeni naučno. Na ovom prostoru karakteristika koja je jako interesantna jeste da se tradicija i običaji i dalje poštuju.

Kroz ovaj rad pokušala sam sažeto objasniti, naravno uz pomoć odabrane literature i citata bez kojih je nezamislivo objašnjavati jednu tzv. "Kratku priču o Baru" kroz vjekove i prezentovati važne napomene koje treba da nam ostanu u sjećanju, kao što je to slučaj kod naših roditelja i daljih predaka.

Bitno je istaći glavne činjenice po kojima je Bar poznat, jer u novije vrijeme tek počinje da dobija na značaju.

Po mom skromnom mišljenju, sam značaj kulture, običaja, historije grada Bara, tek treba da dobije svoj maksimum kroz razne institucije, događaje i knjige.

Svakako da Bar ima veliku historiju kojoj je potrebno mnogo stranica pisanja, al mi smo tu da održimo tu tradiciju koja datira od davnina.

Nije samo dovoljno čitati i slušati, potrebno je znati rezimirati svoju kulturu i narod i iskreno se nadam, da će u budućnosti veća pažnja biti posvećena naučno – istraživačkom radu ili projektu, za nove nade naše budućnosti, da nastave tamo gdje smo mi stali.

LITERATURA

1. Grupa autora „**Bar grad pod Rumijom**“, „prilog Barski rodoslov“, Izbor, Bar, 1984. g.
2. Kasalica V., **Bar Riznica kulture**, „IVPE Cetinje“, 2009. g.
3. Mijović P., **Iz kulture prošlosti Bara**, „JP Kulturni centar Bar“, 1995.g.
4. Ratković M., **Tragovi iz prošlosti Bara**, „Književna zajednica-Trag“, Titograd 1989. g.
5. Vujović. M., Mustafić S., Baković A., **Tradicionalna Barska kuhinja**, „NVO Mediteranski centar fotografije“, Bar, 2008. g.
6. Vujović M., **Barske priče**, “Izdavač- Autor”, Bar 2014. g.
7. Stojović B., **Narodni govori opštine Barske**, izdanje, 1997. g
8. Ratković M., **Starobarske vragolije**, “Izdavačka kuća Stupovi – Andrijevića“, 1996. g
9. Ratković M., **Bar kroz vjekove**, “Izdavačka kuća Komovi – Andrijevića“, 2001.g.
10. Mujić R., **Priče iz života pjesme od srca**, “Izdavač – Autor”, Bar, 2004. g.
11. Pavlović D., **Dobra Voda sa starinama o Mrkojevićima**, “Izdavač Autor” Bar, 2002.g
12. Rastoder J., **Od bratimstva do jedinstva**, “JP Kulturni centar Bar”, Bar, 1998.g
13. Rastoder Š., Rastoder J., **Dr Nikola Dobrečić...**, “Mediteran Budva, Kulturno prosvjetna zajednica – Bar”, Budva, 1991. G
14. Milović Ž., Mustafić S., **Knjiga o Baru**, “JP Informativni centar Bar”, Bar, 2001.g
15. Ratković M., **U sjenci maslina**, “Osnovna škola Srbija, Stari Bar,“ Bar, 1987.g
16. Masoničić N., **Događaji i ličnosti Bar kroz vjekove**, “Udruženje boraca NOR-a I antifašista Bar”
17. Selhanović D., **Multikulturalizam društvena realnost**, “Centar za očuvanje I razvoj kulture manjina Crne Gore”, Podgorica, 2014. g
18. Šoć P., **Starobarskom kaldrmom**, “D.P. Štampa“, Podgorica, 1995.g

19. Peročević E., **Mikulići na kraju vijeka**, "Udruženje Mikulića", Bar, 2003.g
20. Zagarčanin M., **Stari Grad Bar vodič kroz vjekove**, "Kulturni centar Bar", 2008.g
21. Ratković M., **Znameniti Barani**, "KC Bar", Bar 2000.g
22. Šlaković S., **Rječnik osmanske leksike Barskog kraja**, „Institut za strane jezike i književnost Podgorica“, 2013.g
23. Jovović I., **Prilozi za istoriju Barske nadbiskupije**, "Matica crnogorska – ogranak Bar, Biblioteka Nasljeđe Bar", 2012.g
24. Vuksanović M., Lukšić V., **Svadbeni običaji u Spiču**, "Izdavač V. Lukšić", Sutomore, juli 2006. g.
25. Nikić S., "Osnovi sociologije I socijalne psihologije pomoraca", Kotor, 1999.g
26. Maurić M., **Logika**, "Pravda", Beograd, 1968.g.
27. Časopis: „**Lisa**“; Kuhinje sa svih strana, broj 5, jul 2013. g.

Korišćene internet stranice :

28. www.barinfo.me
29. www.barvikipedija.me
30. www.danon-line.com
31. www.jedro.me
32. www.politikaonline.com
33. www.plavazvijezda.com
34. www.coolinarika.com
35. www.andrioidvodic.com
36. www.montenegrina.net